

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΡΙΑ «ΝΕΑ ΠΑΙΔΕΙΑ»

ΤΟΜΕΑΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ & ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Η ΣΥΛΛΟΓΙΣΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ¹

Γιάννης Ι. Πασσάς, M.Ed. Φιλολόγος

Η άσκηση που αφορά τον εντοπισμό της συλλογιστικής πορείας μιας παραγράφου ή ενός κειμένου έχει εξεταστεί εννέα φορές στις Πανελλαδικές Εξετάσεις και εμφανίζεται πολύ περισσότερες στην Τράπεζα Θεμάτων Διαβαθμισμένης Δυσκολίας της Α' και Β' Λυκείου. Παρ' όλα αυτά, παραμένει ένα από τα «σκοτεινά σημεία» της ύλης, κυρίως εξαιτίας των αντιφάσεων που παρουσιάζονται στα Βιβλία του Μαθητή της Α' και Γ' Λυκείου όπου το αντικείμενο αυτό εμφανίζεται θεωρητικά. Το αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθεί μία σύγχυση σχετικά τόσο με τον διδακτικό στόχο της άσκησης (να κατανοήσει ο μαθητής τη δομή μιας παραγράφου ή του επιχειρήματος που υπάρχει σε αυτή;), όσο και με τον τρόπο επίλυσής της (εξετάζουμε τη σχέση της θεματικής πρότασης με τις λεπτομέρειες ή των προκείμενων προτάσεων του συλλογισμού με το συμπέρασμά του;). Φτάσαμε έτσι ακόμα και στο σημείο να θεωρούμε διαφορετικές έννοιες τη «συλλογιστική πορεία» με το «είδος του συλλογισμού ως προς την πορεία της σκέψης». Η απουσία συμφωνίας πάνω στα ζητήματα αυτά ήταν που, κατά πάσα πιθανότητα, οδήγησαν την Κεντρική Επιτροπή Εξετάσεων να αποσύρει μετά το 2008 από τις Πανελλαδικές Εξετάσεις μία πολύ συχνά εμφανιζόμενη μέχρι τότε άσκηση.

Στη συνέχεια επιχειρούμε να «φωτίσουμε» το θέμα της συλλογιστικής πορείας και υπό το πρίσμα της γνωμοδότησης του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής (506/16-01-2015) που δόθηκε μετά από σχετικό αίτημα των μελών της διαδικτυακής κοινότητας agathi.pbworks.com.

¹ Προδημοσίευση από το βιβλίο «Νεοελληνική Γλώσσα - Τράπεζα Θεμάτων για τη Γ' Λυκείου» του συντάκτη του άρθρου από τις Εκδόσεις Πατάκη.

Ι. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΘΕΩΡΙΑΣ - ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

A. Η συλλογιστική πορεία στους συλλογισμούς της Λογικής (το είδος των συλλογισμών ως προς την πορεία της σκέψης)

1) Παραγωγικός

α. Ορισμός: Από μια γενική διαπίστωση και μέσω ενός ακόμη δεδομένου καταλήγει σε ένα ειδικότερο συμπέρασμα (Όλα τα A είναι B. Το Γ είναι A. Άρα, το Γ είναι B).

β. Παράδειγμα: Π1 (Π = προκειμένη): Οι άνθρωποι είναι θνητοί. Π2: Ο Σωκράτης είναι άνθρωπος. Σ (= συμπέρασμα): Ο Σωκράτης είναι θνητός.

γ. Μέθοδος εντοπισμού: i. Εντοπίζω την Π1 (αρχή του συλλογισμού) και το Σ (πέρασ του συλλογισμού): βλ. Π1 & Σ. ii. Εντοπίζω τον κοινό τους όρο (ο μείζων όρος του συλλογισμού): «θνητός». iii. Εντοπίζω τους εναπομείναντες δύο όρους (ο μέσος όρος και ο ελάσσων όρος του συλλογισμού): άνθρωπος - Σωκράτης. iv. Τους συγκρίνω (γενικός - ειδικότερος): άνθρωπος = γενικός - Σωκράτης = ειδικότερος (για τη σύγκριση χρησιμοποιώ εκείνη την Π στην οποία συνυπάρχουν, εδώ την Π2)

δ. Ενδεικτική απάντηση: Η συλλογιστική πορεία (το είδος της συλλογισμού ως προς την πορεία της σκέψης) είναι παραγωγική, διότι από μία γενική διαπίστωση (όλοι οι άνθρωποι είναι θνητοί) καταλήγει σε ένα ειδικότερο συμπέρασμα (ένας από τους ανθρώπους, ο Σωκράτης, είναι θνητός).

2) Επαγωγικός

α. Ορισμός: Από μία σειρά ειδικών προτάσεων και μέσω ενός ακόμη δεδομένου που τις συνδέει καταλήγει σε ένα γενικότερο συμπέρασμα (Τα A, B, Γ ... n είναι X. Τα A, B, Γ ... n είναι Ψ. Άρα, Τα Ψ είναι X).

β. Παράδειγμα: Π1: Ο χρυσός θερμαινόμενος διαστέλλεται. Π2: Ο άργυρος θερμαινόμενος διαστέλλεται. Π3: Ο σίδηρος θερμαινόμενος διαστέλλεται. Π4: Ο χρυσός, ο άργυρος και ο σίδηρος είναι μέταλλα. Σ: Τα μέταλλα θερμαινόμενα διαστέλλονται.

γ. Μέθοδος εντοπισμού (όπως πριν): i. Π1: Ο χρυσός θερμαινόμενος διαστέλλεται - Σ: Τα μέταλλα θερμαινόμενα διαστέλλονται. ii. Μείζων όρος: θερμαινόμενα διαστέλλονται. iii. (τμήμα) μέσου όρου: χρυσός - Ελάσσων όρος: μέταλλα. iv. χρυσός = ειδικό - μέταλλα = γενικότερο.

δ. Ενδεικτική απάντηση: Η συλλογιστική πορεία (το είδος του συλλογισμού ως προς την πορεία της σκέψης) είναι επαγωγική, διότι από μία ειδική πρόταση (ή από μια σειρά ειδικών προτάσεων, εδώ

Π1, Π2, Π3) (ένα από τα μέταλλα, ο χρυσός, θερμαινόμενος διαστέλλεται) καταλήγει σε ένα γενικότερο συμπέρασμα (όλα τα μέταλλα θερμαινόμενα διαστέλλονται).

Σημείωση: ο αναλογικός συλλογισμός (ως υποκατηγορία του επαγωγικού) δεν ανήκει στην εξεταστέα ύλη των Πανελληνίων Εξετάσεων.

B. Η συλλογιστική πορεία σε παράγραφο

1) Μέθοδος εντοπισμού: Εξάγω από το επιχείρημα της παραγράφου τον συλλογισμό της Λογικής ως εξής: το Σ βρίσκεται κανονικά στην κατακλείδα ή, αν αυτή απουσιάζει στη θεματική πρόταση (καθώς ως αποδεικτέα θέση της παραγράφου κανονικά ταυτίζεται με το συμπέρασμα). Οι Π βρίσκονται στις βασικές λεπτομέρειες της παραγράφου (Π1 η 1η βασική λεπτομέρεια κ.ό.κ.).

2) Παράδειγμα (από τις Επαναληπτικές Πανελλήνιες Εξετάσεις 2008)

Η Δημοκρατία περνάει στον καιρό μας και δοκιμασία και κρίση. Το πρόβλημά της είναι σύνθετο. Δοκιμασία για τη Δημοκρατία είναι η ανάγκη να κυβερνήσει ανθρώπινα σύνολα τεράστια, που ξεπερνάνε τα φυσικά της μέτρα. Γιατί το δημοκρατικό πολίτευμα είναι εφικτό εκεί όπου όλα βρίσκονται στα μέτρα του ανθρώπου, όπου η άσκηση της εξουσίας κι ο έλεγχός της είναι άμεσα ή σχεδόν άμεσα, όπου το άτομο έχει υπόσταση, δεν μεταβάλλεται σ' απρόσωπη μονάδα μέσα σε αστρονομικό αριθμό. Το αν θα μπορέσει να περισωθεί η Δημοκρατία μέσα στα ωκεάνια ανθρώπινα σύνολα της σημερινής και της αυριανής εποχής, είναι κάτι που θα το ιδούν όσοι επιζήσουν κι αυτοί που θα 'ρθουν. Κρίση όμως περνάει η Δημοκρατία στην αναμέτρησή της με την εσωτερική πραγματικότητα. Πόσοι και πού είναι ώριμοι να τη δεχτούν; Πόσοι έχουν το ανάστημα να τη δικαιώσουν;

α. Εντοπισμός Π1 & Σ: Η παράγραφος δεν έχει κατακλείδα. Επομένως, θα χρησιμοποιήσουμε αντί του συμπεράσματος που απουσιάζει την αποδεικτέα θέση της θεματικής: «Η Δημοκρατία περνάει στον καιρό μας και δοκιμασία και κρίση. Το πρόβλημά της είναι σύνθετο». Η Π1 είναι η πρώτη βασική λεπτομέρεια: «Δοκιμασία για τη Δημοκρατία είναι η ανάγκη να κυβερνήσει ανθρώπινα σύνολα τεράστια, που ξεπερνάνε τα φυσικά της μέτρα».

β. Συγκρίνοντας τις δύο αυτές προτάσεις, αντιλαμβανόμαστε ότι η Π1 είναι ειδικότερη του Σ (η Π1 αναφέρεται μόνο σε «δοκιμασία» ενώ το Σ και σε «δοκιμασία» και «κρίση»).

γ. Ενδεικτική απάντηση: Η συλλογιστική πορεία του επιχειρήματος είναι επαγωγική, διότι από μία ειδική πρόταση (η δημοκρατία βρίσκεται σε δοκιμασία) καταλήγει σε ένα γενικότερο συμπέρασμα (η δημοκρατία περνά στις μέρες μας και δοκιμασία και κρίση).

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: η σύγκριση γίνεται πάντοτε μεταξύ Π1 & Σ και όχι μεταξύ θεματικής και λεπτομερειών, όπως ακούγεται συχνά. Η θέση δηλαδή του Σ στην παράγραφο (αν βρίσκεται στην κατακλείδα ή τη θεματική) δεν επηρεάζει το είδος του συλλογισμού (βλ. και σχετική γνωμοδότηση του ΙΕΠ).

II. ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΞΑΣΚΗΣΗ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ

Με ποια συλλογιστική πορεία (παραγωγική - επαγωγική) αναπτύσσει τη σκέψη του ο συγγραφέας στις παραγράφους που ακολουθούν²;

[1] Η Ελευθερία, καθώς αισθάνεται πως βρίσκεται αδιάκοπα σε κίνδυνο, είναι γρηγορούσα. Δεν επαναπαύεται σ' όσα απόκτησε. Δεν εθελοτυφλεί μπροστά στις δυνάμεις που την απειλούν. Δε βυθίζεται στη βλάσφημη απόλαυση των αγαθών. Ανησυχεί, διαλογίζεται, προβληματίζεται. Κρατεί πάντα γυμνό και πάντα όρθιο το τρομερό της σπαθί γιατί αν το σπαθί χαμηλώσει, αν δισταγμός ή ατολμία την κυριέψουν, η Ελευθερία θα 'χει χαθεί. (Επαναληπτικές Πανελλήνιες Εξετάσεις 2007)

[2] Ή συνηθισμένη, ωστόσο, μορφή του φανατισμού είναι αληθινά αποκρουστική. Ο φανατικός, σ' όλες τις εποχές, είναι στενοκέφαλος και στενόκαρδος. Το όπτικό του πεδίο είναι περιορισμένο και το πείσμα του ακατανίκητο. Άγνοεϊ τους συμβιβασμούς, άλλ' άγνοεϊ και τις καλόπιστες κ' εύγενικές παραχωρήσεις. Φρουρός συχνά ενός δόγματος που υποστηρίζει τις έξοχότερες αρετές, όσο προχωρεί τις χάνει ο ίδιος. Γίνεται απάνθρωπος, ωμός, σκαιός, αποθηριώνεται, για να εξανθρωπίσει τους ανθρώπους. Ο φανατισμός δημιουργεί καταστάσεις βρασμού. Άλλα βρασμού από έμπάθεια, μίσος, ακόμη κ' έγκληματική διάθεση. (Επαναληπτικές Πανελλήνιες Εξετάσεις 2006)

² Ενδεικτική εκφώνηση από τις Πανελλήνιες Εξετάσεις του 2002. Παρόμοιες είναι οι εκφωνήσεις όλων των σχετικών ασκήσεων.

[3] Ιδού λοιπόν γιατί αμφισβητείται ο «πολιτισμός» μας. Με το κυνηγητό των ανέσεων, τη δίψα της πολυτέλειας, την επιδειξιμανία υποδούλωσε τον δημιουργό στα δημιουργήματά του, το πνεύμα στις επινοήσεις και στις κατασκευές του. Έκανε τον άνθρωπο δυστυχή (σωματικά και ψυχικά τσακισμένο, νευρικά εξαντλημένο, πρόωρα γερασμένο – ή ηθικά ανάπηρο, κοινωνικά απόβλητο, αποθηριωμένο) μ' εκείνα ακριβώς τα μέσα που περίμενε να του αλαφρώσουν το βάρος της ζωής. (Ομογενείς 2005)

[4] Όσο προχωρεί ο άνθρωπος στην ηλικία και αποκτά μεγαλύτερη πείρα της ζωής, τόσο τείνει να παραδεχτεί (άλλο θέμα, αν τελικά το καταφέρνει) ότι πρέπει να περιορίζει τις αξιώσεις του και να μη περιμένει από τούτο τον κόσμο περισσότερα από όσα είναι δυνατόν να του παραχωρηθούν. Σ' αυτή τη δυσάρεστη αλλά σώφρονα παραδοχή έχουν από την ανώνυμη και την επώνυμη θυμοσοφία¹ δοθεί πολλές αποφθεγματικές διατυπώσεις που χάρη στη λακωνικότητά τους μένουν στη μνήμη και εύκολα περνούν από στόμα σε στόμα – απόδειξη ότι εκφράζουν ένα πολύτιμο θησαύρισμα της ανθρώπινης συνείδησης: «Βέλτιον το μη χείρον», «Το καλύτερο είναι εχθρός του καλού», «Στέργε τα παρόντα», «Μηδέν άγαν» κτλ. κτλ. (Επαναληπτικές Πανελλήνιες Εξετάσεις 2005)

[5] Θεσμοί που δοκιμάστηκαν στο παρελθόν επί αιώνες, που καθιερώθηκαν με αίμα πολύ, έχουν πια διαβρωθεί. Η οικογένεια, που ήταν η ζεστή φωλιά όπου πλάθονταν κι οπλίζονταν ο άνθρωπος, κάθε μέρα γίνεται και πιο σκιώδης. Ο τρόπος ζωής που είχε το παρελθόν κληροδοτήσει από γενιά σε γενιά – τιμιότητα, ντροπή, αξιοπρέπεια και κοινωνική συνεργασία – κινδυνεύει και αναιρείται καθημερινά από την πρακτική της εποχής μας. Το παρελθόν, ως αυθεντία, ως πηγή κανόνων βίου, υποφέρει από δεινή αμφισβήτηση. (Επαναληπτικές Πανελλήνιες Εξετάσεις 2004)

[6] «όπου απουσιάζει ο ανταγωνισμός, ο άνθρωπος δεν πλουτίζει τα εφόδιά του» - «σε παλαιές εποχές απουσίαζε ο ανταγωνισμός» - «Άρα, ο άνθρωπος σε παλιές εποχές δεν πλούτιζε τα εφόδιά του».

[7] Ενόψει της νέας χιλιετίας, το ανθρώπινο γένος είναι υποχρεωμένο να σχεδιάσει ένα νέο εκπαιδευτικό σύστημα και να διαμορφώσει τους όρους ενός νέου πολιτισμού. Και είναι υποχρεωμένο να το πράξει τούτο -επιτρέψτε μου να επισημάνω- όχι γιατί το εκπαιδευτικό σύστημα και ο πολιτισμός του παρελθόντος απέτυχαν, αλλά διότι άλλαξε η κοινωνία. Τίποτε από όσα ο άνθρωπος μπορεί να σκεφθεί και να δημιουργήσει -αν πρόκειται να καταστεί βιώσιμο- δεν είναι δυνατό να υπάρξει ερήμην της κοινωνίας. Αλλάζουν οι κοινωνικές συνθήκες; Αλλάζουν, επίσης, οι

ιδέες, οι πεποιθήσεις, οι μορφές της τέχνης, οι επιστημονικές αντιλήψεις και ούτω καθεξής. (Επαναληπτικές Πανελλήνιες Εξετάσεις 2003)

[8] Ο εικοστός αιώνας δικαίως χαρακτηρίζεται ως αιώνας των μεγαλύτερων και σημαντικότερων κοινωνικο-οικονομικών αλλαγών. Με τη ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας, ο μέσος "Δυτικός άνθρωπος" ζει στο κατώφλι του 21ου αιώνα μία πολύ διαφορετική καθημερινή ζωή από τον αντίστοιχο άνθρωπο των αρχών του 20ου αιώνα. Ένα σημαντικό ποσοστό ευθύνης γι' αυτές τις δραματικές αλλαγές στην καθημερινή ζωή φέρει και η πρόοδος στις λεγόμενες βιοϊατρικές επιστήμες. Η ανακάλυψη της δομής του DNA, πριν από 45 περίπου χρόνια, και η επακόλουθη "έκρηξη γνώσης" στους τομείς της Μοριακής Βιολογίας και της Γενετικής φέρνουν την ανθρωπότητα αντιμέτωπη με μια νέα τάξη πραγμάτων. (Πανελλήνιες Εξετάσεις 2002)

ΣΥΝΤΟΜΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ: 1-5=Επαγωγικοί & 6-8=Παραγωγικοί

* Το άρθρο δημοσιεύτηκε στην Εκπαιδευτική Πύλη AlfaVita την Παρασκευή, 1 Απριλίου 2016

www.neapaideia.gr